

Utlåtande 2017:43 RI+IX (Dnr 171-1104/2016)

Levande lokala centrum

Uppdrag i budget 2015

Riktlinje för centrumutveckling

Kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Redovisningen av kommunstyrelsens uppdrag i budget 2015 om en stadsövergripande strategi för levande lokala centrum godkänns.
2. Rapporten ”Levande lokala centrum”, bilaga 2 till utlåtandet, godkänns.
3. ”Riktlinje för centrumutveckling – en del av levande lokala centrum”, bilaga 3 till utlåtandet, godkänns.

Föredragande borgarråden Karin Wanngård och Ann-Margarethe Livh anför följande.

Ärendet

I Stockholm stads budget för år 2015 gavs kommunstyrelsen i uppdrag att i samarbete med stadsdelsnämnderna arbeta fram en stadsövergripande strategi för levande lokala centrum.

Stadsledningskontoret har därför under våren 2016 med hjälp av konsultstöd genomfört en utredning som beskrivs i rapporten ”Levande lokala centrum”, bilaga 2 till utlåtandet. Med rapporten som bakgrund har ”Riktlinje för centrumutveckling” tagits fram, bilaga 3 till utlåtandet.

Stadsdelsnämnderna har representerats i en referensgrupp där även

stadsbyggnadskontoret, Stockholm Business Region AB och AB Stockholmshem ingått.

Beredning

Ärendet har initierats av stadsledningskontoret och remitterats till exploateringsnämnden, fastighetsnämnden, kulturnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, stadsbyggnadsnämnden, trafiknämnden, samtliga stadsdelsnämnder och Stockholms Stadshus AB. Stockholms Stadshus AB har i sin tur vidareremitterat ärendet till AB Svenska Bostäder, AB Stockholmshem, Micasa Fastigheter i Stockholm AB, Stockholms Stadsteater AB och Stockholm Business Region AB. Norrmalms stadsdelsnämnd har avstått från att svara på remissen då den rör ytterstaden. Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning har inkommit med ett kontorsyttrande.

Exploateringsnämnden är positiv till riktlinjerna, men önskar att de skulle ha en tydligare uppdelning på planeringsskede och förvaltningsskede.

Fastighetsnämnden anser att riktlinjen samt rapporten belyser ett viktigt utvecklingsområde i staden och räknar med att de kommer vara ett eftersökt stöd i arbetet med att skapa långsiktigt hållbara och levande lokala centrum sett ur ekonomiska, socioekonomiska såväl som trygghetsrelaterade hänseenden.

Kulturnämnden anser att det är positivt med ett samlat och mer samordnat sätt att utveckla stadens centrum till levande lokala platser samt att kulturverksamheter, konstnärlig gestaltning och kulturmiljöer har en stor betydelse lokalt och att riktlinjerna skulle tjäna på att det lyftes fram på ett tydligare sätt.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden anser att de framtagna riktlinjerna för centrumutveckling bör utvecklas något avseende kollektiv-, cykel och biltrafik, samt att grönstrukturens roll för ekosystemtjänster också bör förtydligas i riktlinjerna.

Stadsbyggnadsnämnden är positiv till riktlinjerna och vill lyfta fram betydelsen att dra nytta av det arbete som har genomförts för till exempel Farsta centrum och Fokus Skärholmen.

Trafiknämnden anser att det remitterade förslaget skulle tjäna på att i högre grad analysera de lokala centrumens förutsättningar i skenet av de externa handelsområdenas allt starkare position samt de olika förutsättningar som råder beroende på om rådigheten över centrumen ligger inom staden eller hos privata aktörer.

Bromma stadsdelsnämnd ställer sig positiv till remissförslagets riktlinjer och förslag och anser att det är viktigt att Stockholms stad arbetar kontinuerligt med att skapa goda förutsättningar för ytterstadens småcentrum så att de blir attraktiva för handel och service samt fungerar som naturliga mötesplatser.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd anser att det krävs en ökad tydlighet kring riktlinjen, eftersom den lätt kan tappa sin kraft om den inte upplevs som förpliktigande.

Farsta stadsdelsnämnd är positiv till en stadsövergripande riktlinje för levande lokala centrum och föreslår att den ingår som en del i arbetet med de lokala utvecklingsprogrammen.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd är positivt inställd till att stadsdelsområdets lokala centrum utvecklas och blir mer livfulla.

Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning är i allt väsentligt positiv till remissförslagets innehåll och intentioner, men anser att ett förtydligande beträffande ansvarsfrågor bör göras.

Kungsholmens stadsdelsnämnd ser positivt på att riktlinjer för centrumutveckling tagits fram, som vägledning i arbetet med att utveckla stadsdelscentrumen för att hålla dem levande, skapa en stark lokal identitet och ett enklare vardagsliv samt avlasta stadskärnan, men saknar en tydlighet i vem som är processägaren i den centrumutveckling som beskrivs.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd anser att riktlinjen för centrumutveckling kan vara ett stöd i det lokala utvecklingsarbetet, men betonar att stadsdelsnämnderna behöver föra en dialog med bland annat bostadsbolagen för att komma fram till bedömningen att utveckla, avveckla eller omlokalisera ett centrum. Vidare behöver stadsdelsnämndernas och andra aktörers mandat vid analys och genomförande av centrumutveckling framgå tydligare av riktlinjen.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd anser att det är bra att staden tar ett samlat grepp när det gäller de lokala centrumen och deras möjligheter att utvecklas och har inget att erinra mot riktlinjerna.

Skärholmens stadsdelsnämnd ser positivt på föreliggande strategi och riktlinjer för centrumutveckling men ifrågasätter att riktlinjerna bara riktas till bostadsbolag och stadsdelsförvaltningar samt att ett resonemang om helhetsperspektivet på områdesnivå saknas.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd ställer sig positiv till rapportern "Levande lokala centrum" och riktlinjen "Riktlinje för centrumutveckling".

Södermalms stadsdelsnämnd anser att de båda dokumenten tillsammans kan komma att utgöra ett mycket bra underlag vid vidare arbete för att skapa levande, lokala centrum.

Älvsjö stadsdelsnämnd anser att utveckling av lokala centrum är en viktig fråga med stor betydelse för en trygg, levande och sammanhållen stad. Riktlinjen kan vara ett bra stöd för ett arbete med analys och åtgärdsförslag, men i ärendet klargörs inte vilken nämnd eller bolag i staden som ska bedriva centrumutveckling. Detta behöver tydliggöras och uppdraget behöver resurssättas.

Östermalms stadsdelsnämnd ser positivt på att riktlinjer för centrumutveckling tagits fram, som vägledning i arbetet med att utveckla stadsdelscentrumen för att hålla dem levande, skapa en stark lokal identitet och ett enklare vardagsliv samt avlasta stadskärnan, men saknar en tydlighet i vem som är processägaren i den centrumsutveckling som beskrivs.

Stockholms Stadshus AB anser att den genomförda analysen och de föreslagna riktlinjerna kommer att bidra positivt till förutsättningarna för kommande centrumutveckling samt att koncernens berörda bolag är beredda att bidra utifrån sina verksamhetsområden.

Våra synpunkter

Stockholm växer och förändras i en mycket snabb takt. I samband med stadens förändring och snabba utveckling skapas också möjligheter att bidra till att minska skillnaderna mellan stadens olika delar. För att lyckas med detta är en av de centrala inriktningarna i stadens fysiska utbyggnad att den ska verka för att koppla samman stadsdelar samt att stärka stadens olika stadsdelscentra i syfte att skapa förutsättningar för en stark lokal identitet och ett enklare vardagsliv. Många av Stockholms stadsdelar har historiskt byggts upp runtomkring lokala centrum. Dessa centrum var en gång i tiden levande mötesplatser och inrymde en mängd butiker och annan service. Flera av dessa centrum är fortfarande levande men på andra platser har deras betydelse som mötes- och handelsplatser minskat.

Kommunfullmäktige gav i budget för år 2015 kommunstyrelsen i uppdrag att i samarbete med stadsdelsnämnderna arbeta fram en stadsövergripande strategi för levande lokala centrum. Detta uppdrag resulterade i underlagsrapporten *Levande lokala centrum* och i de nu föreslagna riktlinjerna för centrumutveckling.

Ett tryggt och livfullt centrum där människor ges möjlighet att mötas är en stor del i de boendes vardag. I en stad som ständigt är i förändring är det viktigt att utvecklingen följer invånarnas ändrade mönster och vanor samt att människors vardag underlättas. Förslaget till riktlinjer är ett viktigt verktyg för att utveckla stadens lokala centrum. Riktlinjerna kommer att vara ett stöd för

stadsdelarna i arbetet med att garantera och utveckla en god samhällsservice i hela staden, för en hållbar, demokratisk, jämlik och jämställd stad.

Hanteringen av centrumutvecklingen är beroende av vilken typ av centrum det är fråga om samt hur stor faktisk rådighet staden har över området. Hökarängen och Husby är exempel i nutid där stadens bolag tar ett stort ansvar för att utveckla både kommersiella och sociala aspekter av lokala centrum. En god samverkan mellan de olika parterna är en förutsättning i arbetet med att utveckla ett levande centrum. Även i de fall staden inte äger själva centrumanläggningen kan andra aspekter beaktas och det är glädjande att flera av de berörda remissinstanserna inser vikten av att samverka i arbetet med att stärka och utveckla våra lokala centrum. Det är av stor betydelse att planering av det offentliga rummet och möjligheten av att stärka lokala centrum beaktas i stadens stadsutvecklingsprojekt. Stadsdelsnämnderna är, som en del i arbetet med de lokala utvecklingsprogrammen, i normalfallet ansvariga för att samordna arbetet med lokal centrumutveckling.

Bilagor

1. Reservationer m.m.
2. Rapport Levande lokala centrum
3. Riktlinje för centrumutveckling

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

Reservation anfördes av borgarråden Anna König Jerlmyr, Joakim Larsson och Cecilia Brinck (alla M) och borgarrådet Lotta Edholm (L) enligt följande.

Vi föreslår att kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Föredragande borgarrådets förslag till beslut bifalls delvis.
2. Därutöver anför följande.

En attraktiv stad förutsätter närhet till affärer, handel, caféer, restauranger och lokala mötesplatser dit människor söker sig. Vi delar därför intentionerna i det förslag på riktlinjer för centrumutveckling. Genom att bygga tätare så skapas också ett växande underlag för att kunna lokala centrum och mötesplatser. Stadens roll i detta ska vara som markägare, myndighetsutövare och tillståndgivare samt som samordnare mellan privata fastighets- och centrumägare, medborgare och andra lokala aktörer. Staden har en viktig roll i att skapa trygghet i lokala centrum och säkerställa att företagare kan fortsätta att bedriva verksamhet i hela staden.

Stockholms stad måste också fortsätta att flytta ut förvaltningar och bolag till ytterstaden. En levande och välfungerande stad förutsätter att alla stadsdelar har en bra

blandning av bostäder och arbetsplatser. Genom att flytta ut stadens verksamheter minskar lokalkostnaderna och underlaget för lokala centrum, annan service och verksamheter ökar i ytterstadens stadsdelar. Det blir också möjligt att omvandla tomställda lokaler i innerstaden till bostäder.

Vi vill också betona kopplingen mellan riktlinjerna för centrumutvecklingen och kommande översiktsplan, särskilt gällande en hållbar trafikplanering. I en tät stad med en livfull stadsmiljö anpassad för människorna som vistas där tar bilarna så liten plats som möjligt. Vi har respekt för att många är beroende av bil, men det ska alltid finnas attraktiva alternativ. Kollektivtrafik, cykel och gång måste prioriteras högre, både av miljö- och framkomlighetsskäl. När lokala centrum utvecklas och förtätas ska fungerande kollektivtrafik redan stå klart. På detta sätt kan vi exempelvis undvika att inflyttade i nya bostäder blir bilberoende. Gällande lokala köpcentrum välkomnar vi att miljöförvaltningen klargör att sambandet mellan bilburna och köpstarka kunder är en myt. Detta som ett tydligt argument att kollektivtrafik och cykelvänliga miljöer bör prioriteras före nya parkeringsplatser.

Kommunstyrelsen delar borgarrådsberedningens uppfattning och föreslår att kommunfullmäktige beslutar följande.

1. Redovisningen av kommunstyrelsens uppdrag i budget 2015 om en stadsövergripande strategi för levande lokala centrum godkänns.
2. Rapporten ”Levande lokala centrum”, bilaga 2 till utlåtandet, godkänns.
3. ”Riktlinje för centrumutveckling – en del av levande lokala centrum”, bilaga 3 till utlåtandet, godkänns.

Stockholm den 15 februari 2017

På kommunstyrelsens vägnar:
KARIN WANNGÅRD

Ann-Margarethe Livh

Ulrika Gunnarsson

Reservation anfördes av Anna König Jerlmyr, Joakim Larsson, Cecilia Brinck, Dennis Wedin och Johanna Sjö (alla M) och Lotta Edholm (L) med hänvisning till Moderaternas och Liberalernas gemensamma reservation i borgarrådsberedningen.

Ersättaryttrande gjordes av Karin Ernlund (C) med hänvisning till

Moderaternas och Liberalernas gemensamma reservation i borgarrådsberedningen.

Remissammanställning

Ärendet

Rapporten levande lokala centrum

Några av de centrala inriktningarna i översiktsplanen är att koppla samman stadsdelar samt att stärka stadens olika stadsdelscentra i syfte att skapa förutsättningar för en stark lokal identitet och ett enklare vardagsliv.

Kommunstyrelsen har låtit utarbeta en stadsövergripande strategi som ska ge stadsdelsnämnderna och de kommunala bostadsbolagen riktlinjer och rekommendationer i arbetet med att utveckla stadsdelscentrumen. Ärendet består därför av dels en rapport "Levande lokala centrum", dels en riktlinje, "Riktlinje för centrumutveckling" som är helt och hållet härledd ur rapporten.

Rapporten har fokuserat på att belysa förutsättningarna för *små lokala centrum* (exempelvis Ängby torg och Gamla Enskede), *lokala stadsdelscentrum* (Hökarängen och Skarpnäck) samt *centrum för flera stadsdelar* (Högdalen och Fruängen).

Flera av dessa stadsdelscentrum, oavsett kategori, byggdes för flera decennier sedan och planerades ofta för en annan funktion och under andra förutsättningar. Sedan dess har konsumtionsmönster förändrats och nya krav ställs på de lokala stadsdelscentrumen.

Förändringen pågår snabbt, vilket ställer än högre krav på centrumens förmåga att anpassa sig. Ett kontinuerligt utvecklingsarbete är nödvändigt för att skapa liv och levande centrum. För att göra detta är en tydlig arbetsprocess en viktig del av utvecklingsarbetet, oavsett centrumkategori.

Genom att följa ett antal generella steg kan en tydlig bild skapas av ett centrumens nuläge, vad som ska uppnås samt vilka åtgärder som krävs för att nå dit. Rapporten presenterar ett antal verktyg som kan användas i arbetsprocessen för att utveckla levande stadsdelscentrum. Verktygen sorterar in under tre teman; *fysisk utformning och miljö, funktion och kommersiell bärkraft* samt *mångfald och social hållbarhet*. Till dessa teman har ett stort antal kvalitativa och kvantitativa kriterier kopplats vilka tillsammans ger en god nulägesbild av ett enskilt centrum.

Nulägesbilden belyser ett stadsdelscentrums individuella styrkor och svagheter, samt vilka möjligheter och hot som finns. Dessa aspekter föreslås i rapporten integreras i den fortsatta utvecklingsstrategin där en bedömning bör göras om centrumet går att utveckla, om det bör omlokaliseras eller till och med avvecklas och lämna plats för en annan funktion. I slutet på rapporten ges förslag på generella utvecklingsstrategier.

Utvecklingsstrategierna gäller för alla typer av stadsdelscentrum och kan användas som en övergripande verktygslåda. Strategierna kompletteras därefter med specifika målbilder och förslag för respektive centrumkategori som presenteras mer ingående.

Riktlinje för centrumutveckling

Riktlinje för centrumutveckling härleds ur rapporten *Levande lokala centrum*.

De utvecklingsstrategier som beskrivs i rapporten ligger till grund för de verktyg som beskrivs såsom essentiella för en centrumutveckling som är i linje med den som beskrivs i rapportens målbilder och i översiktsplanen. Riktlinjen följer även i övrigt rapportens indelning i tre centrumkategorier.

Centrum för flera stadsdelar

För kategorin *centrum för flera stadsdelar* är den föreslagna målbilden ”Mycket för många”. Dessa centrum bör fungera som en större samlingsplats för handel, kommersiell service samt grundläggande samhällsfunktioner. För denna centrumkategori

är det särskilt viktigt att staden arbetar med att;

- Ställa rätt krav i utvecklingsprocessen
- Förstärka handels- och serviceutbudet
- Utveckla den sociala arenan
- Stärka orienterbarheten inom centrumen
- Öka tryggheten i centrumen
- Arbeta med att skapa identitet och delaktighet
- Utnyttja den socioekonomiska mångfalden

Lokala stadsdelscentrum

Kategorin *lokala stadsdelscentrum* har den föreslagna målbilden ”Vår lokala stadskärna”. Denna centrumkategori bör fungera som en samlingsplats som levandegör hela stadsdelen genom att skapa förutsättningar för sociala möten och som kan tillfredsställa både boende och besökares vardagsbehov. För denna centrumkategori är det särskilt viktigt att staden arbetar med att;

- Driva utvecklingsprocessen tillsammans med lokala aktörer och medborgare
- Utveckla och förstärk den sociala arenan
- Tillfredsställa de boendes behov av daglig basservice
- Utnyttja stadskvaliteter för att stärka orienterbarheten
- Planera utifrån en mänsklig skala

- Arbeta med att skapa identitet och delaktighet
- Ta tillvara på kraften i lokalsamhället

Små lokala centrum

De *små lokala centrumen* har målbilden ”Plats för vardagsliv”. De bör vara en väl gestaltad och naturlig mötesplats där det sociala mötet är överordnat platsens kommersiella funktion. Kompletterande utbud av både kommersiella verksamheter och service återfinns i större centrum. För denna centrumkategori är det särskilt viktigt att staden arbetar med att;

- Ta tåten i utvecklingsprocessen
- Fokusera och förstärka möjligheterna till sociala möten
- Tillgodose de boendes vardagsbehov
- Förstärka den offentliga miljön och skapa plats för möten
- Arbeta med att skapa identitet och delaktighet

Stadsledningskontoret

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande daterat den 27 juni 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Kommunstyrelsens uppdrag beskrivs i budget för 2015, uttryckt som att en stadsövergripande strategi för levande lokala centrum ska tas fram. Som förlaga till uppdraget beskrivs behoven i ytterstaden såsom att det behövs satsningar på skolor, ökade insatser för jobb, mer långsiktiga insatser, samhällsservice ska garanteras i hela staden, att bostäder och offentliga byggnader behöver rustas upp i delar av staden samtidigt som samhällsservice ska garanteras i hela staden.

Stadsledningskontoret har inför arbetets påbörjande kunnat konstatera att uppdraget kopplade mot två pågående arbeten i staden, de lokala utvecklingsprogrammen samt revideringen och uppdatering av översiktsplanen.

Under 2016 har stadsdelsnämnderna i uppdrag att ta fram lokala utvecklingsprogram för att på sikt nå stadens vision för en hållbar, demokratisk, jämlik och jämställd stad. Ett lokalt utvecklingsprogram är ett program som innefattar långsiktiga mål och åtgärder för hur ett stadsdelsområde bör utvecklas. Programmen ska utgå ifrån analyser av lokala förhållanden och en dialog med invånare, civilsamhälle, näringsliv samt stadens förvaltningar och bolag. Programmen kan innehålla metoder och verksamhetsförslag, men också rikta in sig på fysiska åtgärder i närmiljön, exempelvis centrumutveckling.

Det finns också en naturlig koppling mellan uppdraget och arbetet med översiktsplanen. I arbetet översiktsplanen har diskussionen skiftat eller förskjutits från att beskriva attraktiva tyngdpunkter till att tala om fokusområden och att bygga vidare

på den nuvarande strukturen, det vill säga en utgångspunkt i en stark central kärna. I ett sådant scenario framträder behovet av en strategi för de befintliga stadsdelscentrumen samt en fördjupad förståelse för drivkrafterna kring en centrumutveckling så att en utvecklingsdiskussion kan föras i översiktsplanen.

Stadsledningskontorets tolkning av uppdraget har således varit att genomförandet ska komma stadsdelsnämnderna till del i form av ett stöd i arbetet med de lokala utvecklingsprogrammen, men också utgöra underlag för arbetet med revidering av översiktsplanen.

I syfte att kvalitetssäkra behov och användbarhet har stadsledningskontoret lett en referensgrupp bestående av representanter från stadsdelsnämnderna, stadsbyggnadskontoret, bostadsbolagen samt Stockholm Business Region. Referensgruppen har också varit behjälplig med att ta fram generella målbilder för centrumkategorier.

Rapporten och riktlinjen inkluderar inte den största centrumkategorin, centrum med en regional funktion. Exempel på denna typ av centrum är Farsta, Skärholmen och Kista. Förutom att dessa centrum tangerar det som i tidigare översiktsplaner benämnt som ”tyngdpunkter” så styrs dessa av en egen dynamik och rådighet.

Varje utvecklingsprojekt behöver ha ett förhållningssätt till stadens rådighet i det aktuella centrumet samt bygga samarbeten utifrån detta. Rådigheten i ett utvecklingsprojekt kan variera mellan hög i fall då staden äger centrumanläggningen och mindre i ett fall där ägaren är privat. Även om stadens inte äger själva centrumanläggningen finns ofta andra rådighetsaspekter att beakta som till exempel att staden ofta äger mark i anslutande bostadsområde och oftast har en betydande rådighet över den allmänna platsmarken.

Det är också angeläget att projektägaren beaktar stadens övriga planer och projekt som berör eller ändrar förutsättningar för utvecklingsprojektet. Det är av vikt att beakta befintliga planer på stadsutveckling och upprustning så att resurser allokeras effektivt.

Stadsledningskontoret föreslår att kommunstyrelsen föreslår att kommunfullmäktige godkänner redovisning av uppdraget om att ta fram en stadsövergripande strategi för levande lokala centrum, samt godkänner rapporten *Levande lokala centrum*, bilaga 1 och *Riktlinje för centrumutveckling*, bilaga 2.

Beredning

Ärendet har initierats av stadsledningskontoret och remitterats till exploateringsnämnden, fastighetsnämnden, kulturnämnden, miljö- och hälsoskyddsnämnden, stadsbyggnadsnämnden, trafiknämnden, samtliga stadsdelsnämnder och Stockholms Stadshus AB. Stockholms Stadshus AB har i sin tur vidareremitterat ärendet till AB Svenska Bostäder, AB Stockholmshem, Micasa Fastigheter i Stockholm AB, Stockholms Stadsteater AB och Stockholm Business Region AB. Norrmalms stadsdelsnämnd har

avstått från att svara på remissen då den rör ytterstaden. Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning har inkommit med ett kontorsyttrande.

Innehållsförteckning	Sid
Exploateringsnämnden	12
Fastighetsnämnden	13
Kulturnämnden	14
Miljö- och hälsoskyddsnämnden	15
Stadsbyggnadsnämnden	16
Trafiknämnden	17
Bromma stadsdelsnämnd	18
Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd	19
Farsta stadsdelsnämnd	21
Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd	23
Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning	24
Kungsholmens stadsdelsnämnd	25
Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd	26
Skarpnäcks stadsdelsnämnd	27
Skärholmens stadsdelsnämnd	28
Spånga-Tensta stadsdelsnämnd	30
Södermalms stadsdelsnämnd	31
Älvsjö stadsdelsnämnd	32
Östermalms stadsdelsnämnd	34
Stockholms Stadshus AB	35

Exploateringsnämnden

Exploateringsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 följande.

1. Exploateringsnämnden åberopar kontorets tjänsteutlåtande som svar på remiss från kommunstyrelsen.
2. Exploateringsnämnden beslutar att omedelbart justera paragrafen.

Reservation anfördes av Monika Jenks m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Markus Berensson (C) som hänvisade till reservation anförd av Monika Jenks m.fl. (alla M).

Exploateringskontorets tjänsteutlåtande daterat den 25 oktober 2016 har i

huvudsak följande lydelse.

Kontoret är positivt till riktlinjen som på en övergripande nivå presenterar ett antal verktyg (som kan användas i arbetsprocessen för att utveckla levande stadsdelscentrum) och utvecklingsstrategier. Strategierna kompletteras med specifika målbilder och förslag för respektive centrumkategori.

I många centrum saknar staden rådighet över marken, då marken är privat eller upplåten med tomträtt. Vissa centrum är upplåtna med tomträtt till de kommunala bostadsbolagen, vilket ger staden en viss rådighet över centrumen. Staden äger även den allmänna platsmarken och investeringar i allmänplatsmark hänger nära ihop med kvartersmarken. Staden äger också oftast intilliggande bostadsområden genom de kommunala bostadsbolagen eller pågående bostadsprojekt/detaljplanearbete. Ett nära samarbete mellan staden och centrumägaren är därför viktigt för att gemensamt kunna skapa levande lokala centrum. Detta samarbete måste ske mellan olika förvaltningar, med stadsdelarna, eventuella bostadsbolag och i samtliga planeringsnivåer tillsammans med centrumägaren.

Kontoret vill lyfta fram betydelsen att dra nytta av det arbete som har genomförts för t ex Farsta centrum. I Farstacentrum har staden och centrumägaren haft ett mycket nära samarbete för att utveckla Farsta till en tyngdpunkt enligt strategin i nu gällande översiktsplan, Promenadstaden. Staden och centrumägaren har gemensamt finansierat utredningar och programarbete för att kunna utveckla Farsta till en tyngdpunkt.

Det är viktigt att ha ett brett samarbete dels inom flera delar av staden och på olika nivåer men även med externa parter såsom privata markägare, tomträtthavare och SL. SL är en viktig part, då entréplatsen upp från tunnelbanan är en viktig plats i utvecklingen av levande lokala centrum. Vidare är det viktigt att SL har sina lokaler öppna t ex bussterminaler, för att tillgängligheten ska kunna lösas.

Vid kompletterande bebyggelse intill centrumanläggningar är det viktigt att stärka stråk, skapa platsbildningar och jobba med bottenvåningarna, för att möjliggöra olika kommunala och kommersiella verksamheter och därmed skapa levande stadsmiljöer.

Kontoret önskar att riktlinjen skulle ha en tydligare uppdelning på planeringsskede och förvaltningsskede.

Kontorets förhoppning är att riktlinjen ska kunna användas som inspirationsmaterial till externa centrumägare som vill utveckla sina centrum i enlighet med stadens ambitioner, vilket i sin tur kommer att underlätta planprocessen.

Fastighetsnämnden

Fastighetsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 15 november 2016 att godkänna och överlämna fastighetskontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Fastighetskontorets tjänsteutlåtande daterat den 25 oktober 2016 har i

huvudsak följande lydelse.

Fastighetskontoret anser att rapporterna belyser ett angeläget utvecklingsområde i staden och räknar med att de kommer vara ett uppskattat stöd i arbetet med att skapa långsiktigt hållbara och levande lokala centrum sett ur ekonomiska, socioekonomiska såväl som trygghetsrelaterade hänseenden.

Fastighetskontoret ansvarar, utöver förvaltningen av fastighetsnämndens fastigheter och byggnader inom Stockholms stads gränser och mark utanför kommungränsen, för upplåtelse av torgplatser och ser till att salutorgen utvecklas.

I de lokala stadsdelscentrum som rapporten belyser förekommer inte sällan lokala torg. På dessa torg tillämpas två olika regelverk; torghandel enligt upplåtelse med torgstadgan förvaltat av fastighetskontoret och upplåtelse med polistillstånd förvaltat av trafikkontorets upplåtelseenhet. Dessa torg är antingen direkt anslutna till eller i centrumets direkta mittpunkt. Fastighetskontoret ställer sig positiva till att inkluderas i arbetet redan i tidigt skede då torgen har potential att stärka attraktiviteten för det lokala centrumet.

I förslag till budget för 2017 står följande angående torgen i Stockholm för trafiknämnden och fastighetsnämnden: *Fastighetsnämnden och trafiknämnden ska se över torgstadgan och utreda hur regelverket kan underlätta för torghandel på fler torg, ökad nyttjandegrad på torgen samt fler arbetstillfällen.*

Sedan tidigare och som en del i arbetet med torgen så arbetar fastighetskontoret redan inom Stadens koncept ”Levande Stockholm” med projektet ”Levande torg”. Frågeställningen fastighetskontoret jobbar efter är hur staden skall få torg till kulturella mötesplatser som ökar attraktiviteten i stadsdelen samt hur platsen kan skapa ökad trygghet och trivsammare vistelsemiljöer. Levande torg ska genomarbetas tillsammans med trafikkontorets upplåtelseenhet samt park- och stadsmiljöenhet.

Kulturnämnden

Kulturnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 6 december 2016 att godkänna remissvaret.

Reservation anfördes av Sophia Granswed m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Roger Mogert m.fl. (alla S), Micke Seid m.fl. (alla MP) och Ann Mari Engel (V), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Sofia Lundin (Fi) som hänvisade till särskilt uttalande från Roger Mogert m.fl. (alla S), Micke Seid m.fl. (alla MP) och Ann Mari Engel (V).

Kulturförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 22 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Kulturförvaltningen anser att det är positivt med ett samlat och mer samordnat sätt att utveckla stadens centrum till levande lokala platser. Kulturverksamheter, konstnärlig gestaltning och kulturmiljöer har en stor betydelse lokalt och riktlinjerna skulle tjäna på att det lyftes fram på ett tydligare sätt. Det handlar både om privat, ideellt och offentligt driven utveckling. Det finns flera kunskapsunderlag inom staden och i underlagsrapporten för Levande lokala centrum som stöd för en sådan inriktning.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Miljö- och hälsoskyddsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 13 december 2016 att godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Jonas Naddebo (C), Lars Jilmstad m.fl. (alla M) och Sabine Pettersson (L), *bilaga 1*.

Miljöförvaltningens tjänsteutlåtande daterat den 28 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Miljöförvaltningen anser att de framtagna riktlinjerna för centrumutveckling bör utvecklas något avseende kollektiv-, cykel och biltrafik. Grönstrukturens roll för ekosystemtjänster bör också förtydligas i riktlinjerna.

Cyklismen ökar kraftigt i Stockholm vilket innebär ökade krav på möjligheten att ta sig med cykel till olika målpunkter som exempelvis det lokala centrumet. Med detta som bakgrund är det positivt att rapporten "Levande lokala centrum" visar att avståndet mellan cykelvägnätet och centrumen i de flesta fall har uppmätts till mindre än 100 meter. Det framgår också i rapporten att det är möjligt att cykla fram till samtliga centrum via alternativa vägar. Det är enligt miljöförvaltningen av stor vikt att kunna gå eller cykla enkelt och säkert hela vägen fram till centrumen, utan att utsättas för farliga trafiksituationer som exempelvis att korsa en bilparkering. Många barn använder cykeln som färdmedel och för dem är det extra viktigt att kunna ta sig tryggt med cykel till centrum. I riktlinjerna framgår betydelsen av att lyfta parkeringsbehovet för cyklar vid centrumen. För att förenkla för cyklister och för att underlätta för fler att använda cykel är det väsentligt att cykelparkeringsplatser placeras på attraktiva ytor med god uppsikt. Det bör också finnas tillgång till cykelställ för utrymmeskrävande cyklar och möjlighet till förvaringsskåp för ytterkläder och dylikt i nära anslutning till cykelparkeringarna.

Vikten av att kunna ta sig kollektivt till centrumen bör enligt förvaltningen lyftas

mer i riktlinjerna och inriktningen bör vara att prioritera utvecklingen av de centrum som är lokaliserade vid kollektivtrafikknoder. Liljeholmens centrum, med placering vid en stor kollektivtrafiknod, är en bra förebild att lyfta trots att centrum av den storleken inte behandlas i de föreslagna riktlinjerna. Det finns en allmän uppfattning om att köpstarka kunder är bilburna och att god tillgång till bilparkeringsplatser därför är väsentligt. Studier har emellertid visat att även kunder som åker kollektivt och cyklar är köpstarka. Med detta som bakgrund bör antalet bilparkeringsplatser hållas lågt för att istället prioritera kollektiv- och cykeltrafik. Miljöförvaltningen är positiv till att frågan om samutnyttjande av parkeringsplatser mellan centrumfunktioner och boendetas upp i rapporten "Levande lokala centrum". Detta kan vara ett sätt att begränsa ytorna för bilparkeringsplatser. Laddstolpar för elbilar bör finnas tillgängliga vid de bilparkeringsplatser som erbjuds besökaren till centrumet.

Det bör tydligare framgå i riktlinjerna vilken roll grönstrukturen vid centrumen har för ekosystemtjänster som exempelvis dagvattenhantering, temperaturreglering samt sociala mötesplatser.

Spillvärme från främst de större centrumanläggningarna bör tillvaratas genom att exempelvis erbjuda företagarna tillgång till öppen fjärrvärme eller genom att nyttja spillvärmens som fjärrvärme vid nybyggnation inom närområdet.

Miljöförvaltningen är positiv till att rapporten "Levande lokala centrum" uppmuntrar inrättandet av platser för andrahands-marknad, delad ekonomi m.m. Detta är marknader som växer och som stödjer utvecklingen mot ett hållbart samhälle.

Stadsbyggnadsnämnden

Stadsbyggnadsnämnden beslutade vid sitt sammanträde den 8 december 2016 att överlämna kontorets tjänsteutlåtande som svar på remissen från kommunstyrelsen.

Reservation anfördes av Joakim Larsson m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Stadsbyggnadskontorets tjänsteutlåtande daterat den 8 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Kontoret ställer sig positivt till riktlinjen som på en övergripande nivå presenterar ett antal verktyg (som kan användas i arbetsprocessen för att utveckla levande stadsdelscentrum) och utvecklingsstrategier. Strategierna kompletteras med specifika målbilder och förslag för respektive centrumkategori.

I många centrum saknar staden rådighet över marken, då marken är privat eller upplåten med tomträtt. Vissa centrum är upplåtna med tomträtt till de kommunala bostadsbolagen, vilket ger staden en viss rådighet över centrumen. Staden äger även den allmänna platsmarken och investeringar i allmänplatsmark hänger nära ihop med

kvartersmarken. Staden äger också oftast intilliggande bostadsområden genom de kommunala bostadsbolagen eller pågående bostadsprojekt/detaljplanearbete. Ett nära samarbete mellan staden och centrumägaren är därför viktigt för att gemensamt kunna skapa levande lokala centrum. Detta samarbete måste ske mellan olika förvaltningar, med stadsdelarna och i samtliga planeringsnivåer tillsammans med centrumägaren.

Kontoret vill lyfta fram betydelsen att dra nytta av det arbete som har genomförs för t ex Farsta centrum och Fokus Skärholmen. I Farsta centrum har staden och centrumägaren haft ett mycket nära samarbete för att utveckla Farsta till en tyngdpunkt enligt strategin i nu gällande översiktsplan. Staden och centrumägaren har gemensamt finansierat utredningar och programarbete för att kunna utveckla Farsta till en tyngdpunkt.

Det är viktigt att ha ett brett samarbete dels inom flera delar av staden och på olika nivåer men även med externa parter såsom privata markägare, tomträtthavare och SL. SL är en viktig part, då entréplatsen upp från tunnelbanan är en viktig plats i utvecklingen av levande lokala centrum. Vidare är det viktigt att SL har sina lokaler öppna t ex bussterminaler, för att tillgängligheten ska kunna lösas.

Vid kompletterande bebyggelse intill centrumanläggningar är det viktigt att stärka stråk, skapa platsbildningar och jobba med bottenvåningarna i strategiska lägen för att möjliggöra olika kommunala och kommersiella verksamheter och därmed skapa levande stadsmiljöer.

Kontoret önskar att riktlinjen skulle ha en tydligare uppdelning på planeringsskede och förvaltningsskede.

Kontorets förhoppning är att riktlinjen ska kunna användas som inspirationsmaterial till externa centrumägare som vill utveckla sina centrum i enlighet med stadens ambitioner, vilket i sin tur kommer att underlätta planprocessen. Riktlinjerna är även ett viktigt underlag till det pågående arbeten med ny översiktsplan och hur staden kan arbeta för att uppnå stadsbyggnads målet, god offentlig miljö och levande lokala centrum.

Trafiknämnden

Trafiknämnden beslutade vid sitt sammanträde den 8 december 2016 att som svar på remissen godkänna och överlämna kontorets tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Cecilia Brinck m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Trafikkontorets tjänsteutlåtande daterat den 10 oktober 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Trafikkontoret möter i sin drift-, underhålls- och investerings-verksamhet en lång rad frågeställningar som går att koppla till frågor som rör lokala centrum. Kontoret

välkomnar därför att ett samlat grepp tas för vägledning av hur olika aktörer kan och bör verka, för att ta vara på och utveckla dessa platser.

Stadens mindre centrum utgör strategiskt viktiga platser både för invånarnas inköp men också som offentligt rum/social mötesplats och det är i första hand i de senare funktionerna som trafikkontoret, i egenskap av markförvaltare, verkar. Centrum som upplevs som attraktiva och trygga kan bidra till att en hel stadsdel upplevs som attraktiv medan det motsatta förhållandet också gäller. För kontorets vidkommande görs av denna anledning betydande insatser i stadens olika mindre centrum. Städ- och renhållnings-insatser styrs utifrån de lokala behoven och omprövas i takt med att centrumen utvecklas eller byter karaktär. På motsvarande sätt säkerställs en ändamålsenlig gatumöblering i form av bänkar, träd, skräpkorgar, cykelparkeringar mm genom såväl drift- som underhålls- och investeringsinsatser. I nära samverkan med stads-delsförvaltningar, centrumägare, intilliggande fastighetsägare och boende genomförs årligen också en rad trygghetsvandringar där eventuella brister och fel noteras för åtgärd av den som berörs.

Under innevarande år utgår kontoret från, genom stadsdels-förvaltningarnas arbete med lokala utvecklingsprogram, att de lokala centrumen sätts ytterligare i fokus utifrån dessa platsers roll som mötesplatser och kontoret ser fram mot att, utifrån de medel som kan ställas till förfogande, arbeta vidare med att vidareutveckla dessa viktiga platser.

Avslutningsvis vill kontoret framhålla att det remitterade förslaget skulle tjäna på att i högre grad analysera de lokala centrumens förutsättningar i skenet av de externa handelsområdenas allt starkare position samt de olika förutsättningar som råder beroende på om rådigheten över centrumen ligger inom staden eller hos privata aktörer.

Bromma stadsdelsnämnd

Bromma stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar.

Reservation anfördes av Jan Tigerström m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Jonatan Ohlin (L), *bilaga 1*.

Bromma stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 28 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ställer sig positiv till remissförslagets riktlinjer och förslag som vi bedömer innehåller goda verktyg och strategier i stadens målsättning att utveckla stadsdelscentrumen. Viktigt är att Stockholms stad arbetar kontinuerligt med att skapa goda förutsättningar för ytterstadens småcentrum så att de blir attraktiva för handel

och service samt fungerar som naturliga mötesplatser. I planeringen för stadsutveckling och utbyggnad av samhällsservice, där stadsdelsförvaltningen gärna deltar med sin lokala kunskap, bör dock stadsbyggnadskontoret inta en ledande och samordnande roll.

En negativ spiral för mindre lokala centrum, där handlarna står under press för att överleva kan brytas genom flexibilitet i handeln med en mix av verksamheter och varor som är anpassade till den moderna kundens behov. Närheten bör vara en stark konkurrensfördel och om möjligheten finns att samtidigt kunna utföra flera ärenden så ökar också attraktionen. Angeläget är att i möjligaste mån skapa förutsättningar för att stärka stadsdelarnas identitet med åtgärder omfattande såväl långsiktiga som kortsiktiga åtgärder med exempelvis lågprishandel, torghandel, trivselskapande åtgärder, nischade butiker, café, folkliv och inte minst sociala och kulturella verksamheter och evenemang. Genom enkäter om vilken typ av service/verksamhet som saknas så kan sedan åtgärdsplaner utarbetas för att få kringboende att, i större utsträckning, handla lokalt.

Staden kan, som fastighetsägare, ge tillgång till lokaler för att möta ändrade eller nya behov. En ökad samverkan mellan staden, företagare och företagsgrupper bör etableras för att identifiera och genomföra åtgärder som bidrar till att öka områdenas attraktivitet och funktion. Genom upprustning av den offentliga miljön samt kompletterande bebyggelse på utvalda platser, så att trafikhindrande barriärer byggs bort och stadsdelar kopplas samman, skapas även ökade förutsättningar för lokal handel och ett enklare vardagsliv.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att förvaltningens tjänsteutlåtande åberopas som svar på remissen.

Reservation anfördes av Gustav Johansson m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Christina Peterson (C) som hänvisade reservation anförd av Gustav Johansson m.fl. (alla M).

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 15 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ser ett visst värde av att förhålla sig till riktlinjen för centrumutveckling i implementeringsstadiet av det lokala utvecklingsprogrammet. Metodiken med att dela upp centrum i olika grövre kategorier för att få en tydligare bild av skillnader i utvecklingspotential ser förvaltningen som intressant, framförallt i ett tidigt skede innan man bildat sig en mer nyanserad bild av kontextuella skillnader.

I riktlinjen står det att en hållbar centrumutveckling kräver en tydlig processägare

samt god samverkan mellan olika aktörer såväl som medborgare. Från förvaltningen efterfrågas en sådan tydlighet eftersom det ofta uppstår en ovisshet över vem eller vilka som skulle kunna vara den naturliga processägaren. De initiativ som föreslås i riktlinjen kräver utvecklade förvaltningsövergripande samarbeten, eftersom stadsdelsförvaltningen i många avseenden saknar rådighet över att genomföra förändringar i den fysiska miljön.

Det lyfts i riktlinjen fram att staden har begränsad rådighet kring utveckling av centrum i de fall som centrumanläggningar ägs och drivs av privata fastighetsbolag. Förvaltningen upplever i många fall detta som en stor utmaning som i värsta fall omöjliggör en positiv utveckling. I riktlinjen ges förslag på initiativ som inte är genomförbara om det inte finns ett väl fungerande samarbete mellan stadsdelen och den privata centrumanläggningsägaren. Det borde därför i riktlinjen behandlas hur man kan arbeta för att få till stånd ett sådant samarbete, alternativt hur man kan tillämpa kravställning mot privata aktörer som påverkar det offentliga rummet.

Riktlinjen är ämnad för stadsdelsnämnder och de kommunala bostadsbolagen, även om både exploateringskontoret, trafikkontoret och stadsbyggnadskontoret har stor rådighet över utvecklingen av de fysiska miljöerna kring stadsdelscentrum. Riktlinjen borde behandla ansvarsförhållanden och hur insatser på olika plan, inom stadens organisation framförallt, kan koordineras för att kunna åstadkomma det som efterfrågas i riktlinjen. Man skulle förslagsvis kunna ha en samordnare på stadsledningskontoret, som kan fungera som stöd och vägledning i förvaltningarnas gemensamma arbete med att utveckla lokala centrum.

Förvaltningen anser att det är viktigt att vi har en framträdande roll i centrumutvecklingsprocesser, även om vår rådighet i frågor om den fysiska miljön i många avseenden är begränsad. Det är dock vi som har den lokalkännedom och kunskap om människor inom stadsdelen som krävs för att få till stånd en långsiktig och verklighetsförankrad stadsutvecklingsprocess i de lokala utvecklingsprogrammets prioriterade områden.

Förvaltningen ser medborgardialog som en knäckfråga för att få till stånd en hållbar utveckling av stadsdelscentrum. Det är dock inte en enkel process och därav borde riktlinjen behandla hur man ska arbeta med medborgardialog, så att samtliga berörda parter kan bli bättre på det. I förlängningen kan man då undvika den utmattningseffekt som lätt uppstår vid upprepade, rutinmässiga medborgardialoger som ofta genomförs i samband med stadsutvecklingsprojekt.

Fortsättningsvis krävs en ökad tydlighet kring riktlinjen, eftersom den lätt kan tappa sin kraft om den inte upplevs som förpliktigande. Det finns redan många riktlinjer som omges av en otydlighet angående tillämpning, och det finns en risk att denna riktlinje faller under den kategorin om man inte utvecklar hur den ska tillämpas med tydligare ansvarsfördelningar.

I arbetet med att ta fram det lokala utvecklingsprogrammet användes Riktlinjer för lokalt utvecklingsarbete i Stockholm stad som stöd och vägledning i processen. Från förvaltningen efterfrågas en större tydlighet i hur de olika riktlinjerna förhåller sig till varandra såväl som till andra mer övergripande dokument, såsom Översiktsplanen.

Farsta stadsdelsnämnd

Farsta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen av förslag till Levande lokala centrum – riktlinje för centrumutveckling.

Reservation anfördes av Lars Jilmstad m.fl. (alla M) och Peter Öberg (L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Lars Hultkvist (KD) som hänvisade till reservation anförd av Lars Jilmstad m.fl. (alla M) och Peter Öberg (L).

Farsta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 17 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Inom Farsta stadsdelsområde finns åtta centrum och torg med handel och service:

Område	Fastighetsägare
Farsta centrum	Atrium Ljungberg
Tallkrogens centrum	Familjebostäder
Gubbängens centrum	Familjebostäder
Hökarängens centrum	Stockholmshem
Sunneplans torg	Familjebostäder
Farsta strands centrum	HSB
Brunskogsbackens torg	Familjebostäder
Sköndals centrum	Stena Fastigheter

Utifrån riktlinjerna för centrumutveckling kan sägas att av dessa tillhör Farsta centrum kategorin centrum för flera stadsdelar medan Gubbängens, Hökarängens, Farsta strands och Sköndals centrum kan sägas tillhöra kategorin lokala stadsdelscentrum. Tallkrogens centrum, Sunneplans torg och Brunskogsbackens torg bedöms tillhöra kategorin litet centrum.

Flera av dessa centrum kommer att påverkas av planerad stadsutveckling och byggandet av fler bostäder inom ramen för fokusområde Farsta (tidigare Tyngdpunkt Farsta). I första hand gäller det Farsta centrum, Gubbängens centrum, Farsta strands centrum, Brunskogsbackens torg, Sunneplans torg och Sköndals centrum.

Av dessa centrum är framtiden ovisst för Sunneplans torg och Brunskogsbackens torg. Fastighetsägaren Familjebostäder planerar för rivning av flertalet fastigheter vid torgen, till förmån för bostäder.

Farsta centrum, Gubbängens centrum och Farsta strands centrum kommer sannolikt gynnas av ökat bostadsbyggande i närområdet och därmed ökat kundunderlag.

Även Sköndals centrum kommer att gynnas av att stiftelsen Stora Sköndal planerar att bygga mellan 4 000 och 6 000 bostäder inom sitt område.

Översiktsplan för Stockholm och behov av fler arbetsplatser i söderort

I Översiktsplan för Stockholm och i visionsarbetet finns en tydlig vision för hur staden ska bli mer sammanhållen och att det ska finnas goda förutsättningar för bostäder, handel och service i stadens alla delar. En utmaning är den obalans som råder när det gäller arbetsplatser, då drygt två tredjedelar av stadens arbetsplatser finns inom centrala staden och i västerort, främst i Kista.

Centrumens kärnverksamheter är handel och service, verksamheter som är relativt personalberoende och som genererar arbetsplatser lokalt. Farsta och söderort har underskott på arbetsplatser. Därför bör ett särskilt fokus vara att stödja processer som verkar för att behålla de arbetsplatser som finns lokalt i centrumområdena, och undersöka hur dessa platser kan stödjas att vidareutvecklas till mindre näringskluster.

I söderort har andelen nystartade små företag, så kallade start ups, ökat, inte minst inom kulturella och kreativa näringar. Mindre lokaler med skyltfönster i och i anslutning till centrumlägen är efterfrågade. Ett väl fungerande centrum bör ha goda möjligheter att ge spridningseffekter till andra näringar och till fler arbetsplatser.

Inom ramen för den revidering av översiktsplanen som nu pågår framgår att Magelungsvägen och Fagersjövägen kan utvecklas för att bättre koppla samman Fagersjö med Högdalen. Detta skulle skapa bättre förutsättningar för ny handel och service i Fagersjö.

Avsaknad av centrum

Vi har erfarenheter av vad som kan hända när ett mindre centrum försvinner. Fagersjö centrum avvecklades år 2006. Många invånare vittnar om att stadsdelen förlorade sin själ när den enda naturliga platsen för spontana och organiserade möten var borta.

Ett centrum har ofta en större betydelse än att bara utgöra en handelsplats för kommersiella aktörer och service. Det är även ett offentligt rum för möten, samhörighet och identitet. Värdet av att kunna befinna sig på en plats i samvaro med andra ger en känsla av tillhörighet.

Utan naturliga platser som utgör kontaktytor och möjligheter till möten mellan

invånare så uppstår ett längre fysiskt avstånd mellan olika invånargrupper i området, vilket i sin tur kan skapa grogrund för misstänksamhet och fördomar.

Tidigare utveckling av centrum

Förvaltningen har erfarenhet av hur en negativ utveckling för ett centrum kan vändas till en positiv utveckling. Detta gäller framför allt förvaltningens arbete i Hökarängens centrum.

Arbetet i Hökarängen har varit en kombination av strategisk planering, fysisk upprustning och sociala insatser under en längre tid. Samverkan mellan förvaltningen, fastighetsägare och andra aktörer har bidragit till ökad gemenskap, ökat kundunderlag, ökad trivsel och trygghet i stadsdelen.

Centrumutvecklingsarbete inom de lokala utvecklingsprogrammen

Förvaltningen har samrått med de större fastighetsägarna i de åtta angivna centrumområdena inom Farsta stadsdelsområde. Sammantaget framkommer behov av att initiera likande satsningar som genomförts i Hökarängen även i andra stadsdelars centrum.

Centrum som för närvarande bedöms ha behov av strategiskt utvecklingsarbete är Farsta strands centrum, Sunneplans torg och Tallkrogens centrum. För Farsta strands centrum och Sunneplans torg är det främst trygghetsfrågor som är i fokus. I Tallkrogens centrum är det framför allt ett ökat utbud av handel och service och ett större kundunderlag som är viktigt.

Förvaltningen ser mycket positivt på de föreslagna riktlinjerna som ett stöd och vägledning i arbetet med centrumutveckling och föreslår att riktlinjerna ingår i arbetet med de lokala utvecklingsprogrammen.

En riktlinje för utveckling av centrum är viktig för att behålla befintliga arbetsplatser och även skapa nya. Stadsdelsområdets centrum har också en viktig funktion i arbetet att skapa en socialt sammanhållen stad.

Förvaltningen föreslår att stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att godkänna förvaltningens tjänsteutlåtande och överlämna det till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Reservation anfördes av Lars Svärd m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av Jessica Jorntun m.fl. (alla MP), Eva Fagerhem m.fl. (alla S) och Carita Stenbacka Tenezakis (V), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Hans Tjernström (C) och Maria Ogannesian (KD) som hänvisade till reservation anförd av Lars Svärd m.fl. (alla M).

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 22 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsdelsförvaltningen är positivt inställd till att stadsdelsområdets lokala centrum utvecklas och blir mer livfulla. När det gäller de teman och kriterier som lyfts fram i Levande lokala centrum, så har stadsdelsförvaltningen liten eller ingen rådighet över dem. Stadsdelsförvaltningen är gärna delaktig i arbetet med att utveckla centrumen, men är bara drivande i de stadsmiljöfrågor där mandatet ligger hos stadsdelsnämnden. Gällande trygghetsfrågor så bedrivs arbetet utifrån behoven som fastställs i den lokala utvecklingsplanen och i samverkansöverenskommelsen med polisen.

Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltning

Hässelby-Vällingby stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 12 januari 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen är i allt väsentligt positiv till remissförslagets innehåll och intentioner som på ett ambitiöst sätt lyfter fram de utmaningar staden måste hitta lösningar till för att möjliggöra goda utvecklingsmöjligheter för de lokala stadsdelscentrumen. Förslaget är också helt i linje med stadens övriga berörda styrdokument samt remissförslaget till ny översiktsplan för Stockholm, där det anges att ”Stockholm ska ha en mångfald av identitetsstarka stadsdelar med levande centrum”.

Förvaltningen anser dock att ett förtydligande beträffande ansvarsfrågor bör göras i riktlinjen och efterlyser därför direkta kopplingar till berörda nämnders och övriga aktörers olika roller i detta utvecklingsarbete. I ”Riktlinje för centrumutveckling” bör en arbetsprocess tydliggöras som anger vilka nämnder och övriga aktörer som är ansvariga dels i planeringsprocessen för att utveckla ett centrum och dels i förvaltningsskedet med drift-, underhålls- och investeringsverksamhet. Hur samverkan ska ske mellan stadens facknämnder, stadsdelsnämnder, centrumägare och intilliggande fastighetsägare, tomträtthavare, SL, invånarna samt övriga aktörer bör tydligt framgå av riktlinjen så att den kan användas som ett verktyg i arbetsprocessen. Det är också viktigt att i ärendet förtydliga de olika förutsättningar som råder beroende på om rådigheten över centrumen ligger inom staden eller hos privata aktörer.

I ”Riktlinje för centrumutveckling” anges ett antal verktyg och strategier som kan användas i arbetsprocessen. De olika centrumkategorierna har olika målbilder och därmed olika prioriteringar som är särskilt viktigt att arbeta med i utvecklingen av varje specifikt centrum. Exempelvis så föreslås att arbetet med att öka tryggheten ska

prioriteras för kategorin ”centrum för flera stadsdelar” dock är det inte medtaget för övriga kategorier, ”lokala stadsdelscentrum” och ”små lokala centrum”. Förvaltningen anser att trygghetsarbetet bör ingå som en prioritet för samtliga centrumkategorier.

Stadsdelsnämnden har endast rådighet över stadens parkmark men samarbetar självklart med berörda förvaltningar och bolag för att bidra med lokal kunskap. Förvaltningen kan genom att skapa attraktiva stråk och parkfunktioner runt de lokala centrumen öka förutsättningarna för välbefolkade, trygga miljöer som kan minska det upplevda avståndet mellan stadsdelsområdets olika stadsdelar och centrum.

Förvaltningen samverkar kontinuerligt med exploaterings- stadsbyggnads- och trafikkontoret samt övriga berörda förvaltningar och bolag i syfte att inkludera lokala behov i planeringsprocessen och därmed påverka stadsutvecklingen inom stadsdelsområdet. Det lokala utvecklingsprogrammet för Hässelby-Vällingby stadsdelsområde har antagits av nämnden och prioriterade åtgärder har arbetats in i nämndens verksamhetsplan för 2017. Därutöver genomför förvaltningen kontinuerligt trygghetsvandringar i samarbete med centrumägare, fastighetsägare, trafikkontoret, polismyndigheten, samt representanter från stadsdelsnämndens pensionärsråd och rådet för funktionshinderfrågor i syfte att utveckla miljön inom stadsdelsområdets centrumområden. Ett prioriterat mål i det lokala utvecklingsprogrammet är, att i samverkan med övriga ansvariga aktörer, medverka till att Hässelby gårds torg uppfattas som ett tryggt och attraktivt lokalt centrum.

Arbetet med att vidareutveckla de lokala centrumen är av stor betydelse inte minst för att tillgängliggöra basservice för äldre och personer med funktionsnedsättning. Förvaltningen anser att genom att utveckla levande lokala centrum som ger invånarna vardagsservice, viktiga samhällsfunktioner samt möjliggör utrymme för spontana möten mellan människor, kan en sammanhållen stad uppnås.

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Kungsholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att besvara remissen med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Särskilt uttalande gjordes av Henrik Sjölander m.fl. (alla M) och Maria Johansson m.fl. (alla L), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Kristin Jacobsson (C) som hänvisade till särskilt uttalande gjort av Henrik Sjölander m.fl. (alla M) och Maria Johansson m.fl. (alla L).

Kungsholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 3 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ser positivt på att riktlinjer för centrumutveckling tagits fram, som vägledning i arbetet med att utveckla stadsdelscentrumen för att skapa en stark lokal identitet och ett enklare vardagsliv samt avlasta stadskärnan. Detta är viktigt, inte minst på grund av att staden växer snabbt, vilket förändrar förutsättningarna för de befintliga lokala centrumen.

Förvaltningen saknar dock en tydlighet i vem som är processägaren i den centrumsutveckling som beskrivs. Stadsdelsnämnderna har endast rådighet över stadens parkmark samt offentlig service i form av exempelvis förskolor och de är sällan en så stor del av de lokala centrum som beskrivs i dessa dokument.

Då privat kommersiell service har fått allt större plats i många lokala stadsdelcentrum anser förvaltningen att det är viktigt att staden samverkar med dessa aktörer för att skapa olika typer av mötesplatser i centrumen. Mötesplatser vilka främjar olika typer av aktiviteter, inte bara konsumtion, och som vänder sig till olika typer av målgrupper. Kungsholmens pensionärsråd har bland annat framfört att det för äldre personer är viktigt att det finns sittplatser och goda kommunikationer för att de ska ha möjlighet att besöka de lokala stadsdelscentrumen. För att skapa ett varierat utbud av möteplatser är det också viktigt att staden samverkar med ideella föreningar i dessa frågor.

Förvaltningen saknar också exempel på lokala stadsdelscentrum i innerstaden och hur dessa kan utvecklas i rapporten och i riktlinjen. Trots att dessa centrum ligger i centrala staden, med ett stort utbud av service, så ökar även dessa i betydelse då staden växer, inte minst för de målgrupper som på grund av exempelvis funktionshinder rör sig inom ett mer begränsat geografiskt område.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att tjänsteutlåtandet utgör svar på remissen.

Reservation anfördes av Benjamin Dousa m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Rinkeby-Kista stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 1 december 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsdelsförvaltningen anser att riktlinjen för centrumutveckling kan vara ett stöd i det lokala utvecklingsarbetet och bidra till social, ekonomisk och ekologisk hållbarhet.

En förutsättning är att stadsdelsnämnderna är delaktiga i processen. Enligt riktlinjen behöver ställning tas till att utveckla, avveckla eller omlokalisera ett centrum.

Förvaltningen får betona att stadsdelsnämnderna behöver föra en dialog med bland annat bostadsbolagen och, i förekommande fall, privata fastighetsägare för att komma fram till en sådan bedömning. Vidare behöver stadsdelsnämndernas och andra aktörers

mandat vid analys och genomförande av centrumutveckling framgå tydligare av riktlinjen. Förvaltningen instämmer i de övriga förutsättningar som anges generellt: vikten av att planera för tillgänglighet och funktionella flöden mellan olika målpunkter, anpassa miljön till människans rörelsemönster, utforma centrum som mötesplats, vikten av sociala ytor och fördelen med verksamheter under hela dygnet för ökad trygghet. Kista centrum kategoriseras i WSP:s underlagsrapport som ett centrum med regional funktion, en kategori som inte omfattas av riktlinjen. Akalla beskrivs tillhöra kategorin lokalt stadsdelscentrum med målbilden ”vår lokala stadskärna”. Kategorin kännetecknas av att vara ”samlingsplats som levandegör hela stadsdelen genom att skapa förutsättningar för sociala möten och som kan tillfredsställa både boendes och besökares vardagsbehov”. Förvaltningen anser att Akalla stämmer bättre in i kategorin litet lokalt centrum med målbilden ”de boendes vardagsrum”, där det finns begränsat utbud av daglig service och offentliga verksamheter. Kompletterande behov av kommersiella verksamheter och service finns i större centrum. Stadsdelsförvaltningen har tagit initiativ till utvecklingsarbete i Akalla, men med många aktörer fördelade på flera bostadsrättsföreningar och lokala småföretagare har det varit svårt att nå enighet.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Skarpnäcks stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att förvaltningens tjänsteutlåtande överlämnas till kommunstyrelsen som svar på remissen.

Reservation anfördes av Kristina Lutz m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Skarpnäcks stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 15 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Levande och attraktiva stadsdelscentrum är uppskattat av många. För äldre och personer med funktionsnedsättningar är det mycket betydelsefullt att det finns ett basutbud att tillgå på nära håll.

Verkligheten är tuff för flera av de mindre lokala centrumen, där konkurrensen är hård från närliggande köpcentra. De kommunala bostadsbolagen har ett pågående utvecklingsarbete i t.ex. Kärrtorp, vilket säkert kan utvecklas enligt den framtagna riktlinjen. Ny bebyggelse i centrumnära läge kan till viss del underlätta för butiker och annan service att överleva.

Förvaltningen anser att det är bra att staden tar ett samlat grepp när det gäller de lokala centrumen och deras möjligheter att utvecklas.

Förvaltningen har inget att erinra mot riktlinjen för centrumutveckling som tagits fram och som ska ge stadsdelsnämnderna och de kommunala bostadsbolagen ett gemensamt förhållningssätt och ingång till utvecklingsarbetet. Den ska t.ex. ge stöd för stadsdelsnämndemas arbete med de lokala utvecklingsprogrammen. I Skarpnäcks

lokala utvecklingsprogram ingår inte att arbeta specifikt med centrumutveckling. Bagarmossen och Skarpnäcksfältet har lyfts fram som stadsdelar att arbeta särskilt med, främst ur ett förebyggande socialt perspektiv.

I och med att de program för nya bostäder i Hammarbyhöjden-Björkhagen och Bagarmossen-Skarpnäck, som tagits fram och beslutats, ska gå in i detaljplaneskedet borde de lokala centrumen och deras utvecklingsmöjligheter ses över i enlighet med framtagna rapport och riktlinje. Det är också i linje med en målbeskrivning i förslaget till ny Översiktsplan där det anges att " Stockholm ska ha en mångfald av identitetsstarka stadsdelar med levande centrum/ ... /Med levande centrum, med tillgång till god vardagsservice, kan stadsdelarna utgöra en grund för ett samhälle med starkare social sammanhållning". stadsdelsförvaltningen har ingen möjlighet att leda ett sådant arbete, men samarbetar gärna med förvaltningar och bolag och bidrar med lokal kunskap.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Skärholmens stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att godkänna förvaltningens remissvar.

Reservation anfördes av Elisabeth Johnson m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Ersätтарыttrande gjordes av Erik Sihlberg (C) som hänvisade till reservation anförd av Elisabeth Johnson m.fl. (alla M).

Skärholmens stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 28 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ser positivt på föreliggande strategi och riktlinjer för centrumutveckling som grund för ett gemensamt förhållningssätt och en ingång till arbetet med att utveckla stadsdelscentrum.

Rapporten och riktlinjen inkluderar inte den största centrumkategorin, centrum med en regional funktion. Exempel på denna typ av centrum är Farsta, Skärholmen och Kista.

Förutom att dessa centrum tangerar det som i tidigare översiktsplaner benämns som "tyngdpunkter" så styrs dessa av en egen dynamik och rådighet.

Skärholmens centrumområden

Inom Skärholmens stadsdelsområde finns fyra centrum och torg med handel och service;

- Skärholmen centrum (regionalt och omfattas inte av strategin)
- Vårbergs centrum
- Sättra centrum

- **Bredängs centrum**

Vårbergs centrum har i riktlinjerna tagits med som ett exempel på ett centrum för flera stadsdelar. Förvaltningen ställer sig frågande till den bedömningen. Vårbergs centrum är snarare att betrakta som ett lokalt stadsdelscentrum, liksom Sättra centrum. Bredängs centrum däremot är att betrakta som ett centrum för flera stadsdelar.

Samtliga centrum är kopplade till tunnelbanenätet och har således en god placering i sitt område.

Under 2016 har stadsdelsnämnderna haft i uppdrag att ta fram lokala utvecklingsprogram för att på sikt nå stadens vision för en hållbar, demokratisk, jämlik och jämställd stad. Programmen kan innehålla metoder och verksamhetsförslag, men också rikta in sig på fysiska åtgärder i närmiljön, exempelvis centrumutveckling.

Områdets samtliga centrum kommer att påverkas av den planerade utvecklingen i staden och i området. Stadsdelen Vårberg och framförallt Vårbergs centrum är utpekade i Skärholmens lokala utvecklingsprogram. Undersökningar visar att upplevelsen av otrygghet är stor och boende upplever inte att centrum är en plats där de vill vistas. Förvaltningen har ett antal åtgärder planerade tillsammans med andra aktörer för att förbättra situationen, bland annat har medborgarvärdar anställts för att skapa trygghet och verka relationsskapande och en kulturvård arbetar med ett kulturkoncept kallat Torsdagsklubben. Varje torsdag under hösten har kulturevenemang av olika slag, av och med lokala aktörer, genomförts i centrum. Responsen hittills är att initiativet är mycket uppskattat men behöver pågå under en längre period för att bidra till långsiktig och bestående förändring.

Sättra, men framförallt Bredängs centrum, bedöms ha potential att ta en ännu större roll för närområdet än idag när Skärholmen växer. I Skärholmen ska 4000 nya bostäder planläggas till 2018 vilket avsevärt kommer att förstärka underlaget för de centrum som finns i området.

Synpunkter gällande riktlinjerna

Skärholmens stadsdelsförvaltning har inte involverats i arbetet med att ta fram riktlinjer. Mot den bakgrunden ställer sig förvaltningen frågande kring några punkter. Utgångspunkten för förvaltningens kommentarer är framförallt skrivningen att syftet med riktlinjerna är att ”ge stadsdelsnämnderna och de kommunala bostadsbolagen ett gemensamt förhållningssätt och ingång till arbetet med att utveckla stadsdelscentrumen”.

Att bara rikta dessa riktlinjer till bostadsbolagen och stadsdelsförvaltningarna, och inte till exploaterings- och stadsbyggnadskontoren, samt Stockholm business region, ser förvaltningen som ohållbart. Hela Stockholm genomgår en omfattande förändring och en tydlig koppling måste göras till stadsbyggnadsprocessen, inom vilken sådant som flöden, bebyggelsestruktur, vägnät och kollektivtrafik beaktas.

Riktlinjerna fokuserar mycket på utvecklingen av själva centrum och pekar på viktiga insatser som behövs för att koppla centrum till sin omgivning. Det som däremot inte utvecklas särskild mycket är kopplingarna mellan flera centrum och hur

de kompletterar varandra. Förvaltningen menar att det är en brist att centrum med regional funktion inte ingår i strategin för att ”dessa styrs av en egen dynamik och rådighet”. Men hur ska resonemanget se ut i förhållande till ett områdes helhet? Det bör vara relevant att förtydliga hur ett sådant centrum mer konkret kan bidra till utvecklingen av mindre centrum i dess närområde.

I fokus för strategin finns de centrum där staden har rådighet. I de fall där rådigheten från stadens del är begränsad, vilket för Skärholmens del gäller samtliga fyra centrum, behöver riktlinjerna kompletteras med ett resonemang kring vilket stöd fackförvaltningar bör ge stadsdelsnämnderna, eller kanske tvärtom, vilket stöd stadsdelsförvaltningarna bör ge till stadsbyggnadsprocessen.

Om kategoriseringen av centrum helt ska göras av stadsdelsförvaltningarna finns en stor risk att bedömningarna inte blir enhetliga för hela staden.

Därför kan det vara bra att komplettera riktlinjerna med en lista på alla lokala centrum i staden och dess klassificering ur ett helhetsperspektiv.

Slutligen ställer sig förvaltningen undrande till det omedelbara syftet med riktlinjerna. Är målet att de ska finnas som ett underlag när projekt som berör ett centrumområde initieras eller ska projekt sättas igång för att förverkliga ambitionerna med riktlinjerna?

Förvaltningen föreslår att stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att överlämna förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Ole-Jörgen Persson m.fl. (alla M), *bilaga 1*.

Spånga-Tensta stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 1 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsdelsnämnden ställer sig positiv till rapportern ”Levande lokala centrum” och riktlinjen ”Riktlinje för centrumutveckling”.

Stadsdelsnämnden arbete stämmer överens med de ambitioner och arbetssätt som redovisas i rapporten och riktlinjens mål och syften.

Stadsdelsnämnden arbetar aktivt i flera olika projekt för att nå detta syfte. Här kan nämnas stadsdelsnämndens lokala utvecklingsplan, Näringslivsråd, Brottsförebyggande råd (BRÅ-råd), samarbete med facknämnder/förvaltningar och pågående samverkan med polismyndigheten.

Stadsdelsnämndens näringslivsråd arbetar med att möta centrumföretagens önskemål om att utveckla stadsdelens centrum.

Stadsdelsförvaltningens samhällsplanerare, parkingenjör, lokalstrateg och lokalintendent deltar exempelvis i planeringen av det nya bostadsområdet i Bromstensstaden. Detta arbete görs tillsammans med fastighetsägare, exploateringskontoret, stadsbyggnadskontoret, trafikkontoret och fastighetskontoret för att tillgodose målbilden av en trygg och levande stad, ”Ett Stockholm som håller samman”.

Stadsdelsförvaltningen föreslår att stadsdelsnämnden överlämnar förvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Södermalms stadsdelsnämnd

Södermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att överlämna stadsdelsförvaltningens tjänsteutlåtande som svar på remissen.

Reservation anfördes av Christoffer Järkeborn m.fl. (alla M), Anne-Lie Elfvärn (L) och Fredrik Lindstål (C), *bilaga 1*.

Södermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 23 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsdelsförvaltningen anser att rapporten *Levande lokala centrum* är ett väl genomarbetat dokument och ett mycket bra kunskapsunderlag vid utveckling av centrumanläggningar.

Riktlinje för centrumutveckling, är ett kortare dokument, som bygger på rapporten. I *riktlinje för centrumutveckling* sammanfattas de verktyg och strategier som beskrivs i rapporten.

Stadsdelsförvaltningen tror att dessa dokument tillsammans kan bli användbara i stadens planering inför utveckling av centrumanläggningar. Dokumenten presenterar goda riktlinjer och bra arbetssätt för alla aktörer och kan komma att utgöra en samlande kraft inför arbetet att skapa levande, lokala centrum.

Riktlinje för centrumutveckling borde göras något tydligare, om den ska kunna läsas av personer som inte har tillgång till rapporten *Levande lokala centrum*. Till exempel är diagrammet på sidan 11, 14 och 17 inte läsbart. Om riktlinjen ska kunna fungera som ensamt dokument borde diagrammet vara större samt kompletteras med en förklarande text.

I *Riktlinje för centrumutveckling* föreslås att de olika centrumkategorierna ska förstärkas genom bland annat ”parklek”. Vi tror att man här tänker sig nya lekplatser och inte parklekar (bemannade större lekplatser).

I inledningen skrivs att stadsdelsnämnderna och de kommunala bolagen ska ges ett gemensamt förhållningssätt i arbetet med att utveckla stadsdelscentrumen.

Förvaltningen önskar ett förtydligande att de offentliga ytorna i de flesta centrum ligger på gatumark och således förvaltas av trafiknämnden, vilken också borde nämnas.

Älvsjö stadsdelsnämnd

Älvsjö stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 följande.

1. Stadsdelsnämnden överlämnar detta tjänsteutlåtande som svar på remissen.
2. Till remissinstansen bifogas även synpunkter från pensionärsrådet.

Synpunkter från pensionärsrådet 2016-12-08

Rådet understryker förvaltningens bedömning om att centrum är en viktig social mötesplats. Vidare delar rådet förvaltningens uppfattning gällande påtalade brister samt de frågeställningar som lyfts i underlaget.

Reservation anfördes av Johan Nilsson m.fl. (alla M), Jan Bressler m.fl. (alla L) och Evy Johansson (C), *bilaga 1*.

Älvsjö stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 24 november 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen tycker det är bra att staden tagit fram en riktlinje för centrumutveckling. Lokala centrum är utsatta för stark konkurrens från större köpcentrum och stormarknader. Samtidigt är det viktigt att en grundläggande service finns kvar lokalt för att skapa trygghet och förankring i det egna bostadsområdet och för att även boende utan bil ska kunna ha ett fungerande vardagsliv.

Förvaltningen saknar dock en del saker i rapporten och riktlinjen. Det första som förvaltningen skulle vilja se är en redovisning av den inventering av alla stadens centrum som gjorts inför revideringen av översiktsplanen, samt till vilken kategori de olika centrumen kan räknas. Nu finns endast några exempel nämnda i rapporten, där det står att man har utgått från 16 av stadens lokala centrum, utan att ange vilka. För några år sedan gjorde Stockholm Business Region en inventering och kategorisering av lokala centrum, men den nämns inte i rapporten. Av Älvsjös centrum nämns endast Kristalltorget som ett exempel på ett litet lokalt centrum.

Vid centrumutveckling är det bra att ha ett strukturerat arbetssätt och då kan

riktlinjen fungera som stöd i arbetet med analys och åtgärdsförslag. En central fråga är dock vilken nämnd inom staden som ska arbeta med centrumutveckling.

Stadsledningskontoret skriver att de tolkat uppdraget så att riktlinjen ska vara ett stöd för stadsdelsnämnderna i arbetet med de lokala utvecklingsprogrammen, men också utgöra underlag för arbetet med revidering av översiktsplanen. I förslag till beslut ges inte uppdrag till någon nämnd att arbeta vidare med frågan.

De lokala utvecklingsprogrammen, som tagits fram av respektive stadsdelsnämnd, har antagits av nämnderna och åtgärderna arbetas in i stadsdelsnämndernas verksamhetsplaner för 2017. I Älvsjö stadsdelsnämnds lokala utvecklingsprogram ingår att förvaltningen ska samverka med den lokala företagarföreningen om frågor kring Älvsjö centrum. Att arbeta med centrumutveckling på det sätt som anges i riktlinjen innebär dock ett betydligt större uppdrag, som skulle kräva omfattande resurser i form av en projektorganisation. Det skulle behövas ett brett samarbete mellan de olika nämnderna och bolagen i staden och näringslivet, samt särskilda resurser, om det är stadsdelsnämnderna som ska ges i uppdrag att arbeta med centrumutveckling. Förvaltningen skulle också vilja se ett resonemang om vilka centrum som ska prioriteras om man inte kan satsa på alla. Nu ges inte alls någon sådan vägledning.

Viktig är också frågan om rådighet. Denna analyseras inte i tillräcklig omfattning i ärendet. Stadsdelsnämnderna har mycket begränsad formell rådighet när det gäller centrum. I de centrum där något av de kommunala bostadsbolagen är fastighetsägare har de ett stort inflytande. Därutöver har trafiknämnden ansvar för gator och torg. Trafikkontoret har inte deltagit i arbetet med rapporten, vilket är en brist, eftersom de dels har investeringsbudgeten för gator och torg, inklusive träd och planteringar på dessa ytor, dels beslutar om parkeringsreglerna. Fastighetsnämnden har hand om torghandelsplatserna. Kulturnämnden beslutar om lokalisering av bibliotek och kulturskola. Stadsdelsnämnden beslutar om lokaler för medborgarkontor och fritidsgård. Staden har inte inflytande över lokalisering av vårdcentral och barnavårdscentral, vilket anges i rapporten.

Några mer omfattande projekt med centrumutveckling har genomförts i Stockholms stad. I rapporten nämns Hökarängen och Högdalen. Förvaltningen skulle gärna se en beskrivning av hur de projektorganisationerna sett ut, och en mer omfattande analys av vad som fungerat bra och mindre bra. Intressant är också vilka formella hinder eller svårigheter som kan finnas, och hur staden centralt skulle kunna arbeta för att åtgärda dem. Det kan handla om att de kommunala fastighetsägarna inte får hyra ut tomma lokaler till lägre hyra till en verksamhet som bedöms skapa mervärde i ett centrum, till exempel en konsthantverkare. Avgifter för markupplåtelser kan vara för höga för till exempel en tillfällig cykelreparatör på torget. Postnord och andra pakettransportörer väljer bort mindre butiker i små centrum som utlämningsställen, vilket kan vara avgörande för butikens överlevnad.

Sammanfattningsvis anser förvaltningen att centrumutveckling är en viktig fråga med stor betydelse för en trygg, levande och sammanhållen stad. Hur och av vem arbetet ska bedrivas i staden behöver tydliggöras och resurssättas. Förslagsvis kan

Stockholm Business Region få i uppdrag att arbeta vidare med frågan tillsammans med de kommunala centrumägarna, och utgöra ett stöd för stadsdelsnämnder som har resurser att arbeta med de centrum som har privata fastighetsägare.

Östermalms stadsdelsnämnd

Östermalms stadsdelsnämnd beslutade vid sitt sammanträde den 15 december 2016 att remissen besvaras med förvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av Tobias Sjö m.fl. (alla M) och Mimmi Deljerud Engholm (L), *bilaga 1*.

Ersättaryttrande gjordes av Maximillian Molin (C) som hänvisade till reservation anfordrad av Tobias Sjö m.fl. (alla M) och Mimmi Deljerud Engholm (L).

Östermalms stadsdelsförvaltnings tjänsteutlåtande daterat den 23 september 2016 har i huvudsak följande lydelse.

Förvaltningen ser positivt på att riktlinjer för centrumutveckling tagits fram, som vägledning i arbetet med att utveckla stadsdelscentrumen för att skapa en stark lokal identitet och ett enklare vardagsliv samt avlasta stadskärnan. Detta är viktigt, inte minst på grund av att staden växer snabbt, vilket förändrar förutsättningarna för de befintliga lokala centrumen.

Förvaltningen saknar dock en tydlighet i vem som är processägaren i den centrumsutveckling som beskrivs. Stadsdelsnämnderna har endast rådighet över stadens parkmark samt offentlig service i form av exempelvis förskolor och de är sällan en så stor del av de lokala centrum som beskrivs i dessa dokument.

Då privat kommersiell service har fått allt större plats i många lokala stadsdelcentrum anser förvaltningen att det är viktigt att staden samverkar med dessa aktörer för att skapa olika typer av mötesplatser i centrumen. Mötesplatser vilka främjar olika typer av aktiviteter, inte bara konsumtion, och som vänder sig till olika typer av målgrupper. För äldre och funktionshindrade är det exempelvis viktigt med goda kommunikationer och sittplatser. För att skapa ett varierat utbud av möteplatser är det också viktigt att staden samverkar med ideella föreningar i dessa frågor.

Förvaltningen saknar också exempel på lokala stadsdelscentrum i innerstaden och hur dessa kan utvecklas. Trots att dessa centrum ligger i centrala staden, med ett stort

utbud av service, så ökar även dessa i betydelse då staden växer, inte minst för de målgrupper som på grund av exempelvis funktionshinder rör sig inom ett mer begränsat geografiskt område.

Stockholms Stadshus AB

Stockholms Stadshus AB:s yttrande daterat den 16 januari 2017 har i huvudsak följande lydelse.

Underremiss

AB Svenska Bostäders remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Rapporten vill ge staden och stadens olika förvaltningar och bolag m.fl. verktyg att på ett mer strukturerat sätt kontinuerligt arbeta med de lokala centrumens utveckling.

Centrum för flera stadsdelar ägs ofta av olika privata aktörer, som sköter utveckling av dessa centrum själva. Svenska Bostäder, som stor aktör och ägare av Vällingby City, delar stadens inriktningsmål och anser att det är av vitalt intresse att staden ställer krav och utvecklar centra inte bara kommersiellt. Genom sitt arbete har bolaget kunnat utveckla kulturhuset Trappan i samarbete med Stadsteatern och säkra andra samhällsfunktioner som hör ett komplett centrum till.

När det gäller de medelstora centrumen är det bolagets uppfattning att bostadsbolagen besitter goda kunskaper för möjligheter till utveckling. Bostadsbolagen har också ett övergripande fastighetsekonomiskt intresse för stadsdelen och dess utveckling där centrumanläggningen är av strategisk betydelse. Därför ser bolaget gärna att det huvudsakliga ansvaret även fortsättningsvis ligger hos bostadsbolagen där de idag har eller kan få den ställning som erfordras, men fortsatt utveckling kommer i många fall kräva nära samarbete med olika aktörer för att verka för hållbara centrum.

Beträffande de små lokala centrumen delar Svenska Bostäder rapportens slutsatser om att staden bör ta täten i utvecklingsprocessen och eftersträva de övriga mål som utredningen förslår.

AB Stockholmsshems remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Stockholmshem ställer sig positivt till såväl rapporten ”Levande lokala centrum” som ”Riktlinje för centrumutveckling”. I utvecklingen av lokala centrum är det viktigt att involvera medborgare och det civila samhället. Det framgår att lokala centrum ska erbjuda närservice. Det anser Stockholmshem som viktigt också ur hållbarhetsperspektiv, för att undvika onödiga transporter. Genomtänkt skyltning

motiveras främst som identitetsskapande, men är också viktig för att tydliggöra det lokala utbudet. Dessa hållbarhetsperspektiv är ytterligare argument för förslagen och skulle kunna lyftas.

Som nämns i remissen är ett kontinuerligt utvecklingsarbete nödvändigt för att skapa levande centrum. Det kräver resurser från bostadsbolagen och som framhålls bör arbetsinsatserna tydligt framgå i bolagens arbetsprocesser. Sammantaget utgör dokumenten värdefulla underlag för utvecklingen av Stockholms shems strategi för områdesutveckling som kommer att tas fram under 2017.

Micasa Fastigheter i Stockholm AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

För bolagets hyresgäster är närmiljöns utformning och service av stor vikt, då de kan ha en nedsatt mobilitet. Micasa ser positivt på det arbete som bedrivits för att få till stånd centrumutveckling med levande lokala centrum i alla delar av staden.

Stockholms Stadsteater AB:s remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Stockholms Stadsteater AB (Kulturhuset Stadsteatern) har en stark position som en av norra Europas största kulturinstitutioner. Kulturhuset Stadsteatern ska utgöra en mötesplats, som ska vara öppen för alla.

Idag har Kulturhuset Stadsteatern verksamheter även i ytterstaden så som Skärholmen och Vällingby och Parkteatern, som turnerar i ytterstaden på sommaren. Snart startar även Kretsteatern, som ska driva en turnerande verksamhet i ytterstaden, under ordinarie repertoarsäsong. Arbetet i ytterstaden drivs med fokus på att tillgängliggöra kulturen för en bredare publik och med den långsiktiga målsättningen att alla Stockholmare ska kunna ha kulturupplevelsen som en naturlig del av sin vardag.

Verksamheterna i Vällingby och Skärholmen drivs med fokus på lokal förankring.

Samarbeten med lokala föreningar och deltagaraktiviteter för barn och är en av nyckelfaktorerna.

Erfarenheterna verksamheterna visar på ett starkt behov av lokaler för föreningar och lokaler där kulturaktiviteter kan rymmas. Detta önskar Kulturhuset Stadsteatern förstärka i rapporten om Levande lokala centrum. Utrymmen för kultur och föreningsliv är viktigt för att få just den 'levande' aspekten av centrumutvecklingen att fungera i praktiken..

Stockholm Business Region AB:s (SBR) remissvar har i huvudsak följande lydelse:

Under framtagande av rubricerat ärende har Stockholm Business Region bistått med ett näringslivsfrämjande perspektiv. Bolaget är i huvudsak positivt till rapporten kring levande lokala centrum samt en riktlinje för centrumutveckling.

Stockholm Business Region anser att framtagna riktlinjer ska ses som en god grund att utgå ifrån, men att aspekter, kunskap och inriktning måste tillföras arbetet efter varje centrums unika behov och potential. Ur ett näringslivsperspektiv ser bolaget till exempel att det är viktigt att komplettera centrumutveckling med andra typer av

verksamheter än service, handel och kultur. Bolaget anser att det är av vikt att skapa förutsättningar för kontor och då i synnerhet mindre lokaler, vilket det finns en efterfrågan på. Ett ökat antal arbetsplatser i de lokala centrumen ger inte bara ett bättre underlag för service och handel, utan ökar också närvaro och trygghet.

Koncernledningens synpunkter

Koncernledningen liksom koncernens bolag välkomnar det initiativ som tagits genom det uppdrag som kommunstyrelsen fick i samband med Budget 2015. Flera av stadens lokala centrum står inför utmaningar beroende på handelns utveckling, stadens generella utveckling med en stark befolkningstillväxt och nya konsumtionsmönster.

Koncernledningen ser det som värdefullt att de genomförda analyserna av olika centrumkategorier och förslaget till riktlinje ger en gemensam bild av förutsättningarna och utgångspunkten för fortsatt utveckling. Detta ger förbättrade förutsättningar för berörda aktörer att samverka med stadens föreslagna ambitioner som utgångspunkt.

I dokumentet *Riktlinje för centrumutveckling* föreslås en arbetsprocess för centrumutveckling som gäller de tre centrumkategorier som anges. I riktlinjerna anges att en stark organisation och processägare samt god samverkan är nödvändig för en varaktig utveckling. Koncernledningen anser att *Riktlinje för centrumutveckling* bör förtydligas avseende hur arbetet förväntas organiseras från stadens sida. Koncernledningen erfar att det finns en risk att den önskade samverkan mellan stadens aktörer inte kommer till stånd när det råder en otydlighet om hur stadens berörda aktörer förväntas bidra i processen.

I de lokala centrum där stadens bostadsbolag äger centrubildningen och är stor eller dominerande bostadshyresvärd finns goda förutsättningar att uppnå betydande synergieffekter mellan centrum- och bostadsområdesutveckling. Koncernledningen delar bostadsbolagens bedömning att de kan bära ett stort ansvar även fortsättningsvis, men att fortsatt utveckling kommer att kräva nära samarbete med stadens övriga nämnder, boende, externa fastighetsägare och lokala näringsidkare. De huvudsakliga fastighetsägarna i ett område är de parter som har starkast incitament att arbeta aktivt med såväl centrum- som boendeutveckling.

Stockholm Business Region och Kulturhuset Stadsteatern är också viktiga aktörer som kan bidra till en önskad utveckling avseende lokala näringsidkare, evenemang, tillfälliga aktiviteter, delaktighet och levande stadsliv och centrum. Koncernledningen delar SBR:s synpunkt att vikten av arbetsplatser och kontorsetableringar för en hållbar centrumutveckling bör förtydligas. Stadsteaterns verksamheter i Vällingby samt den nystartade verksamhet ”Kretsteatern” som under våren spelar i bl.a. Vällingby och Skarpnäck, men som kommer att utöka verksamheten till fler platser under hösten, kan bli viktiga för den önskade utvecklingen av levande lokala centrum. Den sortens verksamhet, kultur och föreningsliv, kan komma att behöva lokalutrymmen och kan därmed bidra till ett levande centrum dygnet runt, vilket bör förtydligas. Kulturhuset Stadsteaterns samt SBR:s verksamhet, som stimulerar evenemang och näringslivsutveckling i stadens alla delar, bedömer koncernledningen kan bidra

positivt till stadens ambitioner om levande lokala centrum.

Sammantaget anser koncernledningen att den genomförda analysen och de föreslagna riktlinjerna kommer att bidra positivt till förutsättningarna för kommande centrumutveckling. Koncernens berörda bolag är beredda att bidra utifrån sina verksamhetsområden.

Reservationer m.m.

Exploateringsnämnden

Reservation anfördes av Monika Jenks m.fl. (alla M) enligt följande.

En attraktiv stad förutsätter närhet till affärer, handel, caféer, restauranger och lokala mötesplatser dit människor söker sig. Vi delar därför intentionerna i det förslag på riktlinjer för centrumutveckling. Genom att bygga tätare så skapas ett växande underlag för att kunna driva lokala centrum och mötesplatser. Vi vill dock påpeka att staden varken ska äga eller driva några egna centrum, varken lokala eller kommersiella, utan stadens roll i detta mer ska vara som markägare, myndighetsutövare och tillståndgivare samt som samordnare mellan privata fastighets- och centrumägare, medborgare och andra lokala aktörer.

Vi betonar kopplingen mellan riktlinjerna för centrumutvecklingen och kommande översiktsplan, särskilt gällande en hållbar trafikplanering. I en tät stad med en livfull stadsmiljö anpassad för människorna som vistas där tar bilarna så liten plats som möjligt. Vi har respekt för att många är beroende av bil, men det ska alltid finnas attraktiva alternativ. Kollektivtrafik, cykel och gång måste prioriteras högre, både av miljö- och framkomlighetsskäl. När lokala centrum utvecklas och förtätas ska fungerande kollektivtrafik redan stå klart. På detta sätt kan vi exempelvis undvika att inflyttade i nya bostäder blir bilberoende. Gällande lokala köpcentrum välkomnar vi att miljöförvaltningen klargör att sambandet mellan bilburna och köpstarka kunder är en myt. Detta som ett tydligt argument att kollektivtrafik och cykelvänliga miljöer bör prioriteras före nya parkeringsplatser.

Kulturnämnden

Reservation anfördes av Sophia Granswed m.fl. (alla M), enligt följande.

1. Att delvis bifalla förvaltningens beslut
2. Att därutöver anföra

En attraktiv stad förutsätter närhet till affärer, handel, caféer, restauranger och lokala mötesplatser dit människor söker sig. Vi delar därför intentionerna i det förslag på riktlinjer för centrumutveckling som kulturnämnden nu ska ta ställning till. Genom att bygga tätare så skapas också ett växande underlag för att kunna lokala centrum och mötesplatser. Det är dock viktigt att påpeka att staden varken ska äga eller driva några egna centrum, varken lokala eller kommersiella, utan stadens roll i detta mer ska vara som markägare, myndighetsutövare och tillståndgivare samt som samordnare mellan privata fastighets- och centrumägare, medborgare och andra lokala aktörer.

Särskilt uttalande gjordes av Roger Mogert m.fl. (alla S), Micke Seid m.fl. (alla MP) och Ann Mari Engel (V) enligt följande.

Stockholms kulturliv ska vara mångsidigt. Bredden och spetsen i Stockholms kulturliv skapas av mångfalden kulturaktörer som väljer att vara verksamma i Stockholm.

Idag finns de allra flesta av Stockholms teatrar, museer och många andra kulturinstitutioner i innerstaden men tillgången till ett kulturutbud och möjligheterna att vara verksam inom kulturen behöver finnas i hela staden. Kultur- och föreningslokaler, ateljéer och offentliga rum för kreativt skapande behövs i varje stadsdel. Stadens egna institutioner så som bibliotek och kulturskolor ska finnas med bra utbud och god spridning över staden men lika viktigt är lokaler för kultur organiserade av fria krafter.

Som det står att läsa i samrådsförslaget till ny Översiktsplan för Stockholm är det av yttersta vikt att ”fånga upp och ta tillvara lokala initiativ inom konst och kultur samt att planera för de professionella kulturverksamheternas behov.” Samverkan med kulturaktörer, fastighetsägare och byggherrar behöver omfatta en fördjupad bild av vilka verksamheter som kan och bör ta plats i såväl befintliga som nya delar av staden. Inte minst scener för fria aktörer är i högsta grad centralt för stadens kulturliv.

Utöver kulturförvaltningens allmänt mer och mer aktiva roll i stadsutvecklingsfrågor har vi stora förhoppningar på den nya tjänst som lokalstrateg som förvaltningen nyligen tillsatt. En tjänst som rent konkret ska underlätta olika kulturaktörers tillgång till lokal.

Vidare vill vi poängtera vikten av de lokalförvaltande organisationerna. Möjligheten att anordna politiska sammankomster, studiecirklar, kulturaktiviteter och festligheter är viktiga för den lokala demokratins utveckling. Människors drivkrafter att träffas, ha roligt och utbyta erfarenheter över gränser måste vårdas och uppmuntras. Därmed är det mycket glädjande att se hur föreningen Folk i Skärholmen nu tillkommer som ny en förening med stöd från staden. Totalt har nuvarande majoritet tillfört 40 procent mer medel till samlingslokaler och satsningarna avses fortsätta.

Miljö- och hälsoskyddsnämnden

Reservation anfördes av Jonas Naddebo (C), Lars Jilmstad m.fl. (alla M) och Sabine Pettersson (L) enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Stadsbyggnadsnämnden

Reservation anfördes av Joakim Larsson m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Trafiknämnden

Reservation anfördes av Cecilia Brinck m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Bromma stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Jan Tigerström m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Jonatan Ohlin (L) enligt följande.

För att skapa ett ännu bättre Bromma är en av förutsättningarna att våra tomma torg återupplivas och urbaniseras. Detta innebär att vi behöver en strategi för förtätning vid dessa platser så att handel, kultur och service får ett tillräckligt stort underlag av kunder.

Förtätning och utveckling av de tomma torgen bör ske i samråd med boende, företagare och stadsdelen. Våra demokratiska processer för stadsbyggnation behöver förbättras och komma närmare medborgarna, det blir mer effektivt i längden.

Vi vill särskilt poängtera att dessa centra skall utvecklas för alla oavsett funktionshinder eller ålder. Tillgänglighet och hållbarhet hänger ihop med utveckling.

När nya torg/centra anläggs ser vi det som en självklarhet att de redan är planerade på så vis att de har ett tillräckligt underlag med boende och arbetande i området för framgångsrik verksamhet vilket är grundläggande för levande torg.

Enskede-Årsta-Vantörs stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Gustav Johansson m.fl. (alla M), enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Farsta stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Lars Jilmstad m.fl. (alla M) och Peter Öberg (L), enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Hägersten-Liljeholmens stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Lars Svärd m.fl. (alla M), enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Särskilt uttalande gjordes av Jessica Jorntun m.fl. (alla MP), Eva Fagerhem m.fl. (alla S) och Carita Stenbacka Tenezakis (V) enligt följande.

Vi ställer oss bakom förvaltningens förslag till beslut och håller med om att stadsdelsnämnden och stadsdelsförvaltningen borde ha möjlighet att delta i centrumutvecklingen. Våra lokala centrum är viktiga mötesplatser för medborgarna och för att kunna erbjuda medborgarna samhällsservice behövs en medveten samhällsplanering.

I Hägersten-Liljeholmen och i staden som helhet har flera centrumanläggningar privata ägare vilket tydligt minskar stadens möjligheter att delta i det viktiga arbetet med att utveckla centrumen till levande lokala centrum. Därför bör även frågan om vilka aktörer som äger centrumen vara något att beakta i den fortsatta utredningen.

Kungsholmens stadsdelsnämnd

Särskilt uttalande gjordes av Henrik Sjölander m.fl. (alla M) och Maria Johansson m.fl. (alla L) enligt följande.

Se reservation i exploateringsnämnden.

Rinkeby-Kista stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Benjamin Dousa m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Skarpnäcks stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Kristina Lutz m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Skärholmens stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Elisabeth Johnson m.fl. (alla M), enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Spånga-Tensta stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Ole-Jörgen Persson m.fl. (alla M) enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Södermalms stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Christoffer Järkeborn m.fl. (alla M), Anne-Lie Elfven (L) och Fredrik Lindstål (C), enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Älvsjö stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Johan Nilsson m.fl. (alla M), Jan Bressler m.fl. (alla L) och Evy Johansson (C) enligt följande.

Se under kulturnämnden.

Östermalms stadsdelsnämnd

Reservation anfördes av Tobias Sjö m.fl. (alla M) och Mimmi Deljerud Engholm (L) enligt följande.

Se under kulturnämnden.